

γ) Τέλος εἰς τὰς μορφὰς αὐτὰς διαφαίνεται καὶ μία ἀξιολογικὴ ὑπόστασις, διότι, ἐξ ὧν εἶδομεν ἀνωτέρω, ἔχουν προορισμὸν νὰ ἐξυπηρετήσουν τὴν ζωὴν μὲ βάσιν τὴν ἐξύψωσιν καὶ τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἡ ἀξιολογικὴ ὁμῶς αὕτη ὑπόστασις δὲν εἶναι παροδική, ὅπως εἰς τὰς μορφὰς τῆς πρώτης κατανοήσεως (ἀντικείμενα προσκαίρου σημασίας), διότι ἡ ἐξυπηρέτησις των παρουσιάζεται διαρκεστέρα, ἡ συναίσθηματικὴ κατάστασις, ἣτις ἐκ τῆς γοητείας των δημιουργεῖται, βαθυτέρα, ἡ ἐκτίμησις καὶ ἀναγνώρισις των ἐπεκτείνεται εἰς εὐρύτερον κύκλον ἀνθρώπων καὶ ἡ ἀξία τέλος, τὴν ὅποιαν παρουσιάζουν ὡς πρὸς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, σαφῆς καὶ ἀναμφίβολου. Ἀλλὰ τὴν ἀνωτερότητα τοῦ ἀξιολογικοῦ αὐτῶν στοιχείου δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν καὶ ἀπὸ τὰ ἐλατήρια, ἅτινα τὴν ἀξιολογικὴν προσπάθειαν τῶν ἀνθρώπων ὑποκινοῦν κατὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῶν μορφῶν καὶ ἅτινα συντελοῦν κατὰ συνέπειαν εἰς τὴν ἀνωτερότητα αὐτῶν. Ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς:

αα) Τὸ θεϊκὸν στοιχεῖον, τὸ ὅποιον ὑπάρχει ἐμμόνως (immanent) εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο ἐκδηλώνεται εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν προσπάθειαν, τὴν ὅποιαν οὗτος καταβάλλει, κἀτι καλύτερον νὰ δημιουργήσῃ καὶ ἀποκτήσῃ. Εἶναι τὸ στοιχεῖον ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον συνετέλεσεν εἰς τὴν διὰ μέσου τοῦ χρόνου πνευματικὴν καὶ ψυχικὴν προοδευτικὴν ἐξέλιξιν τούτου καὶ τοῦ ὁποίου ὡς μία ἔκφρασις θεωρεῖται παρά τινων κατὰ τὴν κοσμοθεωρητικὴν κατεύθυνσιν ἢ φιλοσοφικὴν θεωρίαν των ὁ ὀρθὸς λόγος.

ββ) Ἡ μεταφυσικὴ ἔννοια τῆς ἐποχῆς, ἣτις διαφαίνεται κυρίως εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν κοσμοθεωρίαν, εἰς τοὺς στοχασμοὺς καὶ τὰ διαφέροντα τῆς ἐποχῆς καὶ γενικὰ εἰς τὴν εὐαισθησίαν (Geschmack), τὴν ὅποιαν τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς πρὸς ἀπαίτησιν προβάλλει<sup>1</sup>. Ὅλα αὐτὰ φανερώουν μίαν ὑπόστασιν, τὴν ὅποιαν ἐχαρακτηρίσαμεν ὡς μεταφυσικὴν ἔννοιαν τῆς ἐποχῆς, διότι εἶναι μὲν δημιούργημα τοῦ ἀνθρώπου μὲ ὑπερατομικὴν καὶ δὴ ἰδεώδη διὰ τὴν ἀντίστοιχον ἐποχὴν χροιάν, ἀποτελεῖ ὁμῶς μετὰ τὴν δημιουργίαν της τὴν ὄντοτητα ἐνὸς περιβάλλοντος μὲ πνευματικὸν περιεχόμενον, τὸ ὅποιον πνευματικῶς καὶ φυσικῶς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ δίκην ὑπερβατοῦ τινος στοιχείου (transzendent) συντελεῖ εἰς τὴν ἐξύψωσιν αὐτοῦ. Τὸ μεταφυσικὸν ταύτης τῆς ὑποστάσεως διαφαίνεται ἀκόμη καὶ εἰς τὸ ὅτι αὕτη, μὴ ἀποτελοῦσα ὀλιστικὴν ὑπόστασιν,

1. Felix Krueger: Über Entwicklungspsychologie, 1915, σ. 118.

ἔχουσα ὁμως δυναμικὴν ἐπίδρασιν, παρορμᾶ φιλοσοφίαν καὶ λογοτεχνίαν, ἠθικὴν καὶ αἰσθητικὴν κλπ. εἰς τὴν προσπάθειαν διὰ τοῦ ἰδιαιτέρου τρόπου τῆς ἐκάστη νὰ ζητήσῃ αὐτὴν νὰ συλλάβῃ καὶ ἐκφράσῃ. Τὸ μεταφυσικὸν τέλος αὐτῆς διαφαίνεται καὶ εἰς τὴν προσαρμογὴν τοῦ ἐπὶ μέρους ἀνθρώπου πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις ἐκείνης, οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἢ ψυχροσύνθεσις αὐτοῦ, ὅπως ἐπίσης καὶ εἰς τὴν διαμορφωτικὴν δύναμιν, τὴν ὁποῖαν εἰς τὴν ἱστορίαν ἐνὸς λαοῦ παρουσιάζει, ὥστε ἄτομον καὶ δλότης, παρελθὸν καὶ μέλλον, νὰ συνεργάζωνται — μὲ τὴν γοητείαν τὴν ὁποῖαν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ὑποκειμένου γεννοῦν—διὰ τὴν τελείωσιν τῆς κοινωνίας. Ἐπειδὴ δὲ ἀκριβῶς ἢ κατεύθυνσις αὕτη εἶναι εὐεργετικὴ διὰ τὴν πολιτιστικὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τοῦτο τὸ στοιχεῖον τοῦτο τῆς μεταφυσικῆς ἐννοίας τῆς ἐποχῆς δυνάμεθα καὶ ὡς ἀνθρώπι-  
 στικὴν ἰδέαν (Humanitätsidee) ὑπὸ τὴν πραγματικὴν τῆς ἐννοίαν νὰ χαρακτηρίσωμεν. Διότι, ἐφ' ὅσον ζητεῖ τὴν τελείωσιν τῆς πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς ἀνωτερότητος αὐτοῦ, ἢ τάσις αὕτη ζητεῖ νὰ ἀναδείξῃ τὸν πραγματικῶς ἀνθρώπον.

Ἄμφότερα ταῦτα τὰ ἐλατήρια — τὸ ἔμμογον καὶ τὸ ὑπερβατὸν — δρῶντα καὶ ἀλληλεπιδρῶντα διὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς μορφῆς, ἐφ' ὅσον ἔχουν περιεχόμενον καὶ κατεύθυνσιν τὴν τελείωσιν τοῦ ἀνθρώπου, προσδίδουν εἰς τὰς μορφάς, τὰς ὁποίας προκαλοῦν, ἀξιολογικὴν ὑπόστασιν, ὡς ταύτην ἀνωτέρω ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς μορφάς τῆς πρώτης κατηγορίας (μὲ τὸ παροδικὸν τῆς ἀξίας) ἔχομεν ἀναφέρει. Ἄμφότερα ταῦτα τὰ ἐλατήρια ἐκδηλώνονται εἰς τὴν σχέσιν  $Y = A$ , ἐνθα παρουσιάζεται ἡ πολιτιστικὴ μορφή, καὶ χαρακτηρίζουν κυρίως τὸ πρῶτον μέρος τῆς σχέσεως ταύτης, διότι κυρίως τὴν ἀξιολογικὴν προσπάθειαν τοῦ ὑποκειμένου ὑποκινοῦν. Κατὰ τὴν ἐπενέργειάν των ὁμως δὲν διαχωρίζονται<sup>1</sup>, οὔτε μεμονωμένως ἀντικρύζονται, διότι εἰς πᾶσαν δρᾶσιν οὔτε τὸ ἔμμογον ἄνευ τοῦ ὑπερβατοῦ νοεῖται, οὔτε ἀντιστρόφως, ἀλλὰ τὸ ἐν ἀποτελεῖ ἀντίλαλον τοῦ ἑτέρου. Οὕτως εἰς πᾶσαν φάσιν τῆς ἡλικίας (νεανικὴν, ἀνδρικήν κλπ.) ἢ εἰς πᾶσαν κοινωνικὴν κατάστασιν (γεωργοῦ, ἐργάτου κλπ.) νοεῖται διὰ τὴν πνευματικὴν δημιουργίαν ὑποκειμενικὸς κόσμος, εἰς τὸν ὁποῖον τόσον τὸ ὑπερβατὸν, ὅσον καὶ τὸ ἔμμογον, ἀλληλοὑποδηλώνονται. Ἀκόμη ἢ διαφοροποιήσις τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ ὑποκειμένου (Haltung) καταδεικνύει καὶ ὑποδηλώνει μίαν

1. Joh. Pfeiffer : Existenzphilosophie, Eine Einführung in Heidegger und Jaspers, Leipzig, 1933, σ. 89.

ἄρμονικὴν σύνθεσιν τῶν δύο αὐτῶν ἑλατηρίων μὲ διάφορον ἐμφάνισιν εἰς τὸ νέον ἐκάστοτε πλαίσιον.

Κατόπιεν τῶν ὡς ἄνω αἱ πολιτιστικαὶ μορφαὶ μὲ τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον ὑποδηλώνουν, μὲ τὴν σχέσιν των πρὸς τὴν ζωὴν, τὴν ὁποῖαν ἔχουν καὶ ἄρμονικὰ χρωματίζουν, καὶ μὲ τὴν ἀξιολογικὴν ὑπόστασιν, τὴν ὁποῖαν ἐν τῇ ἐξυπηρετήσῃ τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτουν, καταδεικνύουσι ὅτι ἀποτελοῦν τὴν κατὰ δὴλον ἀπόδειξιν τῆς πνευματικῆς φύσεως καὶ τοῦ δημιουργικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρώπου. Διότι αἱ μορφαὶ αὗται ὑποδηλώνουν ἐν τῇ συνόλῳ των ἐκάστοτε ἐκείνην τὴν πνευματικὴν ὄντοτητα, ἣ ὁποῖα ἀνυψώνει τὸν ἀνθρώπον ὑπὲρ τὸ ζῆον καὶ τὴν ὁποῖαν ὀνομάζομεν ἀντικειμενικὸν πνεῦμα (objektiver Geist). Τοῦτο διηγεκῶς ἐξελίσσεται, ὡς γνωρίζομεν, καὶ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν του ταύτην ἐπὶ τὸ τελειότερον χρησιμοποιοῦν τὰς ἀποκτηθείσας μορφάς, αἵτινες πλέον λόγῳ τῆς σταθερότητος τῆς ὑλιστικῆς των ὑποστάσεως, ἀν καὶ ὑποδηλώνουν τὸ ἐξελισσόμενον ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, δὲν συναπαρτίζουν τοῦτο, ἀλλὰ τὸ ἀντικειμενικοποιημένον<sup>1</sup> τοιοῦτον (objektivierter Geist), τὸ ὁποῖον ὡς ἀποτυπωθὲν δὲν ἔχει τὴν ἰκανότητα τῆς ἐξελίξεως. Ἔχει ὁμοίως τὴν δυνατότητα νὰ ὑποδοθῇ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, καὶ διὰ τοῦτο, ὅσονδῆποτε καὶ ἀν ἢ ὑπόστασις τῶν μορφῶν εἶναι σταθερά, ἀκαμπτος καὶ ἀνεξέλικτος, ἔχουν ἀξιολογικὴν ἐμφάνισιν διὰ τὴν πορείαν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου<sup>2</sup>.

Ἐφ' ὅσον ἤδη αἱ πολιτιστικαὶ αὗται μορφαὶ πληροῦν μίαν ἀνάγκην τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης προσπάθειας, ἵνα ὁ ἀνθρώπος διὰ μέσου τούτων ἐπιτύχῃ τὴν τελειώσιν του, γεννᾶται τὸ ζήτημα: Πῶς ἀντικρύζει αὐτὰς ἢ κατανόησις; Ποῖος ὁ τρόπος τῆς ὑπὸ τούτων ἐξυπηρετήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε αὕτη νὰ σημαίνῃ τελείαν καὶ ἐπιτυχὴ κατανόησιν;

2. Εἶδομεν ὅτι πᾶσα μορφή παρουσιάζει ἓνα πνευματικὸν περιεχόμενον, ὅτι ὁμοίως αὕτη δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ τοῦ δημιουργοῦντος ὑποκειμένου, δὲν δυνάμεθα τ.ἔ. νὰ τὴν παραδεχθῶμεν ἄφ' ἑαυτῆς διαμορφωθείσαν, ἄνευ μιᾶς ψυχικῆς ὑποκειμενικῆς παρορμήσεως. Τὸ δρῶν ὑποκείμενον ἔσχε πρῶτον τὴν βίωσιν τῆς κατευθυντηρίου πρὸς δημιουργίαν ἐνεργείας καὶ αὕτη ἢ βίωσις ἦτο ἢ πρώτη

1. Nikolai Hartmann: Das Problem des geistigen Seins, Berlin, 1933, σ. 349, 446.

2. Ἐπὶ τῶν εἰδῶν τοῦ πνεύματος: Ἡμέτερον: Βίωσις κλπ.



ἀρχὴ τῆς ἀποτυπώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου πάσης μορφῆς. Ἐάν θεωρήσωμεν μορφὰς καὶ τοιαύτας ἀντικειμενικοποιήσεις ἄνευ ὑποκειμένου, ἄνευ δηλαδὴ τῆς πρώτης βιώσεως, αἱ μορφαι αὗται θὰ ἦσαν τότε δι' ἡμᾶς ὑπερβαταὶ καὶ μὴ συνειδηταί. Ἐλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς πνευματικῆς δημιουργίας τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τῶν μορφῶν αὐτῶν θὰ πρέπη πάλιν ὁ χρησιμοποιῶν αὐτὰς νὰ λάβῃ πρῶτον τὴν βίωσιν αὐτῶν. Ψυχικὴ ἄρα προώθησις ἀπετέλεσε τὸ κίνητρον τῆς διαμορφώσεως μιᾶς πολιτιστικῆς μορφῆς καὶ ἀποτελεῖ πάλιν τὴν βάσιν τῆς νέας αὐτῆς χρησιμοποιοῦσεως. Ἐκ τούτου φανερῶνεται ὅτι εἰς μίαν μορφήν ὑπάρχει: α) ἓνα ψυχικὸν γνῶρισμα, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν ἔκφρασιν, διότι ἀποτελεῖ ἐκδήλωσιν τῆς ψυχῆς τοῦ ὑποκειμένου, καὶ β) ἓνα πνευματικὸν γνῶρισμα, τὸ ὁποῖον καλοῦμεν ἐρμηνευτικὸν νόημα, διότι ἐρμηνεύει καὶ ὑποδηλώνει τὴν σημασίαν τῆς μορφῆς. Τὸ ψυχικὸν γνῶρισμα, ἢ ἔκφρασις, ἀναφέρεται εἰς τὸ ψυχικὸν συγκρότημα, εἰς τὴν ψυχικὴν διηρθρωμένην ὁλότητα (seelische Struktur), ἢ ὁποῖα ἀπὸ τὸν χαρακτήρα ἢ τὴν ψυχοσύθεσιν τῆς ὁλότητος τῆς ψυχῆς τοῦ ὑποκειμένου ἢ τῆς ψυχῆς τῆς ομάδος χαρακτηρίζεται. Εἶδομεν δὲ ἄνωτέρω, κατὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ φυσιογνωμικοῦ στοιχείου τοῦ ἀντικειμένου, ὅτι ἡ ἔκφρασις αὕτη γίνεται φυσιογνωμικῶς, διότι πᾶσα ψυχικὴ κατάστασις ἐκδηλοῦται ἐξωτερικῶς καὶ μάλιστα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Klages μίαν ψυχικὴν κατάστασις δὲν εἶναι δυνατὴ ἄνευ τῆς ἐξωτερικῆς τῆς ἐκδηλώσεως. Τὸ δὲ πνευματικὸν γνῶρισμα ἀναφέρεται εἰς τὸ περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον ἢ μορφή αὕτη προσλαμβάνει μετὰ τὰς σχέσεις, τὰς ὁποίας μετὰ τὸ περιβάλλον δημιουργεῖ, καὶ γενικᾶ ἀναφέρεται εἰς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἄνωτέρω διὰ τῆς σημασίας ἐχαρακτηρίσαμεν. Οὕτω παρατηροῦμεν εἰς ἐκάστην μορφήν δύο γνωρίσματα, τὰ ὁποῖα, χωρὶς νὰ συνταυτίζωνται, βαίνουν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς χρήσεως αὐτῆς παραλλήλως εἰς ἔντασιν καὶ βαρύτητα, παρουσιάζοντα πάντοτε μίαν ἀντιστοιχίαν.

Προκειμένου ἤδη νὰ κατανοήσωμεν μίαν σύγχρονον πολιτιστικὴν μορφήν, ὅπως τοῦτο κυρίως λαμβάνει χώραν κατὰ τὴν ἐκδηλουμένην πολιτιστικὴν δημιουργίαν, καθ' ἣν μίαν μορφήν χρησιμοποιοῦμεν, θὰ πρέπη ἀναχωροῦντες ἐκ τοῦ ἐρμηνευτικοῦ νοήματος, τοῦ πνευματικοῦ δηλονότι γνωρίσματος, νὰ διεισδύσωμεν εἰς τὸν ψυχικὸν κόσμον, ὅστις ὡς πρῶτον κίνητρον συνετέλεσεν εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς μορφῆς. Ἡ τοιαύτη στροφή πρὸς τὸ ψυχικὸν γνῶρισμα καὶ δὴ πρὸς τὴν ὁλότητα τῆς ψυχῆς, ἐφ' ὅσον ἢ ὁλότης καὶ τὸ ἐνιαῖον ἐχαρακτή-

ριζε τὴν δημιουργοῦσαν ψυχὴν, θὰ εἶναι ἀπαραίτητος, διότι τότε καὶ μόνον θὰ ἔχωμεν τὴν ἱκανότητα νὰ συλλάβωμεν τὴν πολιτιστικὴν μορφήν εἰς τὴν πραγματικότητά της. Ἐφ' ὅσον δὲ τὸ ψυχικὸν γνῶρισμα ἦτο τὸ πρῶτον κίνητρον, ἔπεται τὸ μὲν ὅτι τὸ πνευματικὸν γνῶρισμα εἶναι ὑστερογενές, τὸ δὲ ὅτι ἐκ τοῦ νοήματος, ὅπερ ὑποκίπτει ἀμεσώτερον εἰς τὴν ἀντίληψίν μας, θὰ ἐπιζητήσωμεν τὴν στροφὴν πρὸς τὴν ψυχικὴν τῆς βάσιν. Γεννᾶται ὁμῶς τὸ ἐρώτημα : Ἐφ' ὅσον τὰ δύο ταῦτα γνῶρισματὰ δὲν συμπέπτουν, χωροῦν δὲ παραλλήλως, πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ διὰ μέσου τοῦ ἐρμηνευτικοῦ νοήματος διελσδυσίς πρὸς τὸ ψυχικὸν γνῶρισμα, δηλαδὴ ἡ μετὰ βασίς εἰς ἄλλο γένος; Πῶς ἄρα εἶναι δυνατὴ ἡ κατανόησις;

Εἰς τοῦτο θὰ μᾶς ὑποβοηθήσουν ὠρισμένα χαρακτηριστικά, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς τὴν γένεσιν τῆς μορφῆς. Ἦτοι γνωρίζομεν :

α) Ὅτι μίᾳ μορφῇ δὲν δημιουργεῖται, ἀν τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον ταύτης δὲν τύχη ἐπεξεργασίας πρῶτον εἰς ψυχικὰς λειτουργίας, αἵτινες ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἐκπλήρωσίν του. Οὕτω τὸ ὑποκείμενον κατὰ ταύτας τὰς λειτουργίας θὰ σκεφθῆ τοῦτο τὸ περιεχόμενον, θὰ τὸ συναισθανθῆ, θὰ τὸ διαρρυθμίσῃ καὶ θὰ γίνῃ γενικὰ περιεχόμενον τῆς βιώσεώς του. Ἐπέρχεται οὕτως ἐπικοινωνία καὶ σύγδεσις τοῦ πνευματικοῦ στοιχείου καὶ τοῦ ψυχικοῦ διὰ τῆς βιώσεώς του.

β) Ὅτι μίᾳ μορφῇ ἀποτελεῖ ἀποτόπωσιν καὶ τελείαν εἰκόνα τοῦ ψυχικοῦ κόσμου. Ἐπομένως εὐρίσκομεν ἐκφραστικὰς ἀξίας, ἧτοι ἐκφραστικὸν ψυχικὸν κόσμον, ὅπως ψυχικὰς παρορμήσεις καὶ ψυχικὰς ἐνεργείας, αἵτινες διαφαίνονται καὶ ἐπὶ τῶν μορφῶν. Ἄρα διὰ τοῦ πνευματικοῦ νοήματος, τ.ἔ. τῆς μορφῆς, ἀντικρύζεται καὶ τὸ ψυχικὸν στοιχεῖον.

γ) Ὅτι ὁ ψυχικὸς κόσμος φέρει ἐν ἑαυτῷ κοσμοθεωρητικὰ γνῶρισματὰ, ἀντιλήψεις τοῦ περιβάλλοντος κλπ., ἅτινα ὑπάρχουν ἀναισθητῶς καὶ ἐπὶ τοῦ νοήματος. Διότι ὑπὸ τοῦ κοσμοθεωρητικοῦ τούτου πνεύματος κατείχετο ἡ ψυχὴ, ὅταν ἐδημιούργει, καὶ κατὰ συνέπειαν ὁ χρωματισμὸς κατόπιν τῆς μορφῆς ἐναρμονίζεται πρὸς τὸ ἴδιον τοῦτο πνεῦμα.

δ) Τέλος ὁ ψυχικὸς κόσμος παρουσιάζει πάντοτε μίαν τακτικὴν (Verhalten), ἧτις δεικνύει ἰδίως κατὰ τὴν δημιουργικὴν προσπάθειαν τοῦ ἀτόμου μίαν ἐνεργὸν δυναμικότητα, τῆς ὁποίας ἡ ἐντασις, ἡ κατεύθυνσις κλπ. ἄμεσα ἀποτυπώνονται εἰς τὸ νόημα τῆς μορφῆς. Δὲν ὑπάρχει δὲ καμμία τοιαύτη τακτικὴ, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἔλειπε τοιαύτη δυναμικότης<sup>1</sup>.

1. Hans Freyer : Theorie des objektiven Geistes, 1934, σ. 37 - 55 καὶ 76 - 88.

Ὡστε παρατηροῦμεν ὅτι τὰ δύο γνωρίσματα χωροῦν μὲν παραλλήλως, ὑπάρχουν ὅμως κοινὰ συμπτώσεις, διὰ τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὴ ἡ μετάβασις ἐκ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο, καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ μέσον, τὸ ὁποῖον τὴν κατανόησιν ἐξυπηρετεῖ. Διὰ μέσου τούτων δηλαδή, προκειμένου νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ κατανόησις, θὰ πρέπει τὸ κατανοοῦν ὑποκείμενον νὰ διεισδύσῃ (*sich hineinversetzen*)<sup>1</sup> εἰς τὴν ὄντοτητα τῆς πολιτιστικῆς μορφῆς, νὰ συλλάβῃ τὸν πνευματικὸν καὶ ψυχικὸν χαρακτήρα τῆς καὶ μάλιστα ὅλην ἐκείνην τὴν βασικὴν κατάστασιν (*Lage*), τῆς ὁποίας ἡ δημιουργικὴ δυναμικότης καὶ ἡ κατεύθυνσις τῆς εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς μορφῆς ἀπετυπώθησαν. Μὲ τὴν διεισδυσίαν δὲ εἰς τὴν ψυχικὴν κατάστασιν ἐξυπηρετεῖται ἡ δημιουργικὴ μας προσπάθεια, ὄχι δι' ἑνὸς στείρου πνευματικοῦ περιεχομένου, ἀλλὰ διὰ μιᾶς βαθυτάτης ψυχικῆς ὄντοτητος, μὲ τὴν ὁποίαν εἶναι συνυφασμένον τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον, καὶ μὲ τὴν ἐξυπηρετήσιν ταύτην εὐρίσκει ἡ μορφή τὴν οὐσίαν τῆς, συλλαμβάνεται εἰς τὴν πραγματικὴν τῆς ὑπόστασιν. Οὕτω π.χ., ὅταν κατανοῶ ἕνα πίνακα ἢ ἕνα κοινωνικὸν θεσμόν, διεισδύω διὰ τοῦ πνευματικοῦ περιεχομένου εἰς τὴν ὅλην ψυχικὴν ὄντοτητα τούτων, ἀντικρύζω αὐτὰ εἰς τὸ σύνολον καὶ ἡ δυναμικὴ των ὑπόστασις ἐξυπηρετεῖ τὴν ζωὴν μου, διότι μὲ ταύτην τὴν κατανόησιν παρορμῶμαι πρὸς περαιτέρω δημιουργίαν. Ἡ παρόρμησις αὕτη γίνεται, διότι ἡ μορφή αὕτη ἀναλόγως τῆς κατεύθυνσεως τοῦ πνευματικοῦ τῆς περιεχομένου προκαλεῖ ἀντίστοιχον πολιτιστικὴν ἐκδήλωσιν καὶ εἰς τὴν ψυχὴν μου. Ἄν δηλαδή ἡ μορφή εἶναι ἔργον τέχνης, διεγείρει εἰς ἡμᾶς διαφέροντα καλαισθητικὰ καί, ἐπειδὴ εἰς τὴν μορφήν ταύτην ἀντικρύζω τὴν ψυχικὴν τῆς ὁλότητα, προκαλεῖται καὶ εἰς ἐμὲ κατανόησις καλαισθητικὴ. Ἄν αὕτη εἶναι κοινωνικὸς θεσμός, προκαλεῖται κατανόησις κοινωνικὴ κ.ο.κ. Εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις ταύτας ὑπὸ τῆς νομοτελείας, ἣτις χαρακτηρίζει τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον τῆς μορφῆς, διεγείρεται ἡ ἐνεργητικότης τῆς ἀντιστοίχου νομοτελείας εἰς τὴν ψυχὴν μου. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ κατανόησις κατέχει τὴν ψυχὴν μου, ἐκαστὴ πνευματικὴ νομοτέλεια ἔχει τὸν ἀντίκτυπόν τῆς εἰς ὁλόκληρον τὸ εἶναι τῆς ψυχῆς μου, εἰς τρόπον ὥστε ὄχι μόνον νὰ προκαλεῖται συγκλίσεις, ἀλλὰ νὰ ὑπάρχουν καὶ διαφέροντα καὶ δημιουργικὰ παρορμήσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἡ καλαισθητικὴ ἢ κοινωνικὴ κλπ. ἐπικυριαρχία ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ὁμοίας φύσεως νομοτέλειαν τῆς ψυχῆς. Ὡστε μὲ τὴν κατανόησιν τῶν πολιτιστικῶν μορφῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν διεισδύομεν διὰ τοῦ πνευματικοῦ περιεχομένου αὐτῆς εἰς τὸ

1. Ed. Spranger : Lebensformen, σ. 410.



«εἶναι» τῆς μορφῆς, ἔνθα ἀντικρούζομεν καὶ τὴν ψυχικὴν ὑπόστασίν της, ἀφ' ἑτέρου δὲ προκαλεῖται εἰς ἡμᾶς βίωσις ταύτης καὶ ψυχικὴ παρόρμησις μὲ ἀπόχρωσιν πολιτιστικὴν σύμφωνον πρὸς τὸ πολιτιστικὸν περιεχόμενον τῆς μορφῆς, ἄρα ἐξυπηρέτησις μας. Ἐάν δὲ τὸ κατανοοῦν ὑποκείμενον διέπεται ὑπὸ πολιτιστικῶν παρορμήσεων καὶ νομοτελειῶν ἀντιστοίχων πρὸς τὰς διαφαινομένας εἰς τὴν μορφήν, τότε ἢ κατανόησις των εἶναι ὄχι μόνον εὐχερεστέρα, ἀλλὰ καὶ βαθυτέρα, ἔχει δηλαδὴ δυναμικωτέραν ἐπίδρασιν καὶ παρέχει μεγαλυτέραν ἐξυπηρέτησιν. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται τὸ γεγονός ὅτι οἱ καλλιτέχναι κατανοοῦν περισσότερον ἔργα τέχνης, οἱ θεολόγοι θρησκευτικὰς μορφὰς κ.ο.κ.

Προβάλλεται ὁμως ἡ ἀπορία: Πῶς εἶναι δυνατόν ἓνα πνευματικὸν περιεχόμενον (Sinnzusammenhang), τὸ ὅποion ἐδημιουργήθη ὑπὸ ξένης μορφῆς, νὰ κατανοηθῆ ὑπὸ τῆς ἡμετέρας; Πῶς εἶναι δυνατόν ψυχικαὶ δημιουργικαὶ δυνάμεις μου νὰ ἠλεκτρισθοῦν καὶ νὰ ἐξυπηρευθοῦν ἀπὸ τὸ νόημα ξένης ψυχῆς; Ἡ ἀπορία αὕτη δύναται νὰ προβληθῆ διὰ πᾶσαν κατανόησιν, διότι ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ζωὴν του δὲν ζῆ καὶ κινεῖται πάντοτε μὲ τὸν κόσμον, τὸν ὅποion ὁ ἴδιος ἐδημιούργησεν, ἀλλὰ καὶ μὲ κόσμον πνευματικόν, διὰ τὸν ὅποion αἱ προσπάθειαι ἄλλων συνήργησαν. Ἐν τούτοις εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς περιπτώσεις ἢ κατανόησις εἶναι δυνατὴ διὰ τοὺς κάτωθι λόγους:

α) Ἐὰν κατανοοῦν ἄτομον μὲ τὴν ἀνάμνησίν του μεταφέρεται εἰς ὁμοίαν ψυχικὰς καταστάσεις ἰδικὰς του, αἵτινες ἐξεδήλωσαν ἓνα ἀντίστοιχον πνευματικὸν περιεχόμενον, καὶ τότε μὲ τὴν ψυχικὴν του ἰκανότητα ἀναδημιουργεῖ καὶ ἀναμορφώνει (Nachbilden) ἓνα σύνδεσμον τῶν ψυχικῶν αὐτῶν καταστάσεων μὲ τὸ διαφαινόμενον πνευματικὸν περιεχόμενον. Εἰς τοῦτο συντελεῖ καὶ ἡ συνταύτισις τῶν ἀντιστοίχων πολιτιστικῶν στοιχείων, τ.ἔ. τῶν πνευματικῶν νομοτελειῶν, αἱ ὅποια χαρακτηρίζουν ὅλας τὰς πολιτιστικὰς μορφὰς. Ἐάν οὕτως ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχε πρῶτον εἰς τὸν ἑαυτὸν του διαισθανθῆ τὰς πνευματικὰς δημιουργίας μὲ τὴν ἰδικὴν του ψυχικὴν παρόρμησιν, τότε — ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ζῷα — θὰ ἦτο ἀδύνατος ἢ ἔννοια τῆς κατανόησεως.

β) Γνωρίζομεν ὅτι ἡ κατανόησις πραγματοποιεῖται καὶ μὲ τὴν ἀρωγὴν τοῦ πνευματικοῦ περιβάλλοντος ὡς διηρθρωμένης ὁλότητος (Struktur), τὸ ὅποion εὑρίσκεται εἰς ἄμεσον σχέσιν καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Διότι εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τέκνον τῆς ἐποχῆς του, διαμορφώνεται ἄρα δυναμικὴ ἐπίδρασις εἰς τὴν ψυχὴν του

καὶ νομοτέλεια ἐναρμονιζομένη πρὸς τὸ πλαίσιον τῆς ἐποχῆς. Ἐπὶ αὐτῆς καὶ ἡ ξένη ψυχὴ ἢ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι, οἵτινες συνήργησαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς μορφῆς, εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἰδίου πνεύματος τοῦ περιβάλλοντος. Ἐάν συνεπῶς ἡ μορφή αὕτη ἀνταποκρίνεται — ὡς πάντοτε συμβαίνει — πρὸς τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον τῆς ἐποχῆς, τότε εἶναι φυσικὸν αὕτη νὰ ἐκανοποιῇ τόσον τὸν δημιουργοῦντα, ὅσον καὶ τὸν κατανοοῦντα ταύτην. Εἰς ἀμφοτέρους τούτους συντείνει ἡ μορφή αὕτη τόσον διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἐποχῆς των, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐξυπηρέτησίν της, ἐφ' ὅσον εἰς τὴν μορφήν αὐτὴν τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς προσήρμοσε δυναμικότητα, αἵτινες ἐκανοποιοῦν τὰς ὑπὸ τοῦ ἰδίου πνεύματος δημιουργηθείσας εἰς τὴν ψυχὴν μας τάσεις καὶ ἀπαιτήσεις. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐρμηνεύει, διατι αἱ σύγχρονοι πολιτιστικαὶ μορφαι γοητεύουν πολλάκις περισσότερον καὶ κατανοοῦνται βαθύτερον καὶ ἐκανοποιητικώτερον ὑπὸ τῶν συγχρόνων.

Ἐπὶ αὐτῆς καὶ τὸ ἐρώτημα προβάλλει: Πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ κατανοήσις μιᾶς πολιτιστικῆς μορφῆς παρωχημένης ἐποχῆς;

Κατὰ τὴν κατανόησιν ταύτης τὸ κατανοοῦν ὑποκείμενον δὲν θὰ ἔχη τὴν εὐχέρειαν νὰ ἀντικρύσῃ καὶ προσλάβῃ πνευματικῶς τὰς δημιουργικὰς ἐκείνας καταστάσεις καὶ παρορμήσεις, αἵτινες ἀντικειμενικοποιήθησαν εἰς τὴν μορφήν, ἵνα κατορθώσῃ καὶ κατανοήσῃ ταύτην, διότι αἱ παρορμήσεις αὗται προέρχονται ἀπὸ μίαν ἄλλην ἐποχὴν, ἐνῆ ἢ ζωὴν, τὴν ὁποίαν πρόκειται αὗται νὰ ἐξυπηρετήσουν, εἶναι μεταγενεστέρα, ἀνάγεται εἰς πλαίσιον μὲ διαφορετικὰς κατευθύνσεις. Τὸ ἀντικειμενικοποιημένον πνεῦμα τῆς μορφῆς ὅμως παρουσιάζει νόημα, ὅπερ μεταφερόμενον εἰς τὸ σύγχρονον πλαίσιον καθίσταται δυναμικόν, διότι παρέχει ἐξυπηρέτησιν εἰς τὴν σύγχρονον ζωὴν. Οὕτως ἡ νέα ἐποχὴ ἔχει τὸν θρόνα μβόν της, διότι ἐξασκεῖ τὴν γοητείαν της εἰς παλαιὰς μορφάς, καὶ μὲ τὸ νέον πνεῦμα ἀνανεώνομεν τὰς δημιουργικὰς ἐμφανίσεις τῶν προγενεστέρων γενεῶν, ἀναδημιουργοῦμεν (Nachbilden) τὴν μορφήν μὲ πλαίσιον τωρινὸν καὶ ἐξυπηρετοῦμεν δημιουργικὰ τὴν σύγχρονον ζωὴν. Ἐάν δὲ σκεφθῶμεν ὅτι, διὰ νὰ κατανοήσωμεν τὴν μορφήν ταύτην, πρέπει νὰ παρορμηθῶμεν ἀπὸ δυνάμεις, αἵτινες εἰς ἡμᾶς κυριαρχοῦν, τότε θὰ ἀντιληφθῶμεν ὅτι τὸ ὑποκείμενον πάλιν πνεῦμα ἔχει τὸν θρόνα μβόν του, διότι ἡ ἀπαίτησις τῆς κατανοήσεως τοῦ πνευματικοῦ περιεχομένου, τὸ ὁποῖον ἀντικρύζομεν εἰς τὴν μορφήν, προβάλλει ἀπὸ τὸ ὑποκείμενον τῆς συγχρόνου ἐποχῆς. Ἡ κατανόησις ἄρα μιᾶς πολιτιστικῆς μορφῆς παρωχημένης ἐποχῆς σημαίνει τὸ μὲν διείσδυσιν εἰς τὸ πνευματικὸν πε-



ριεχόμενον αὐτῆς, τὸ δὲ μεταφορὰν τῆς πολιτιστικῆς μορφῆς εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ συγχρόνου πνεύματος. Ἡ διείσδυσις εἰς τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον αὐτῆς ἐνισχύεται ἀκόμη μὲ τὴν διείσδυσιν εἰς τὸ ἐξελισσόμενον πνεῦμα, τ. ἔ. εἰς τὸν πνευματικὸν ῥοῦν, ὅστις συνέχει παρελθὸν καὶ παρὸν, καθὼς καὶ μὲ τὴν ἀγτίκρυσιν μιᾶς φάσεως τούτου, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξεκολάφθη ἡ πολιτιστικὴ μορφή. Τὴν διείσδυσιν καὶ δὴ εἰς τὴν φάσιν ταύτην τοῦ ἐξελισσομένου πνεύματος ἐπιτυγχάνομεν ἄνευ βαθυτέρας νοητικῆς προσπάθειας, διότι τὸ παρελθὸν τοῦτο, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν μορφήν ἀκτινοβόλησεν, ὑπάρχει — εἰς βαθμὸν βεβαίως περισσότερον ἐξελικτικὸν καὶ εἰς ἕκτασιν μεγαλυτέραν — καὶ εἰς τὸ πνευματικὸν περιβάλλον ἡμῶν. Πᾶς ἄνθρωπος ἄλλως τε δὲν εἶναι μόνον τέκνον τῆς ἐποχῆς του, ἀλλὰ καὶ τοῦ παρελθόντος, ἐφ' ὅσον εἰς τοῦτο τὸ παρελθὸν στηρίζεται τὸ παρὸν. Διὰ τοῦτο καὶ πᾶσα ἱστορικὴ μορφή προκαλεῖ εἰς ἡμᾶς βίωσιν καὶ συγκλίνησιν, ἡ δὲ συμμετοχὴ μας εἰς τὸν κόσμον τοῦ παρελθόντος ἐκδηλοῦται συναισθηματικῶς καὶ κατὰ μίαν ψυχικὴν ἐπικοινωνίαν, καθ' ἣν σεβασμὸς καὶ ἀναγνώρισις τοῦ παραδιδόμενου μᾶς διέπει. Ὅσον δὲ μίαν ἱστορικὴν μορφή ἀνήκει περισσότερον εἰς τὸ πρόσφατον παρελθὸν, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ἡ κατανόησίς της εἶναι βαθυτέρα, διότι καὶ τὰ συνεργήσαντα πρὸς διαμόρφωσιν ταύτης στοιχεῖα ἐναρμονίζονται περισσότερον πρὸς τὸν τωρινὸν πνευματικὸν κόσμον καὶ ὁ συναισθηματικὸς κατόπις τούτου σύνδεσμος εἶναι μεγαλύτερος.

Ἡ ἀνωτέρω αὕτη θέσις τοῦ πρόσφατου παρελθόντος ὡς πρὸς τὴν βαρύτητά του πρὸς ἡμᾶς ἐρμηνεύει καὶ τὸ γεγονός τῆς μεταφορᾶς τῆς ἱστορικῆς μορφῆς εἰς τὸ τωρινὸν πολιτιστικὸν πλαίσιον. Ἡ δὲ μεταφορὰ αὕτη καὶ τοποθέτησις εἰς τὸ τωρινὸν ψυχικὸν πλαίσιον, τὸ ὁποῖον εἶναι δυναμικόν, ὁλοκληρώνει τὴν βαρύτητά της. Διότι διεγείρει μὲν ἡ πολιτιστικὴ μορφή καλαισθητικῆς ἢ κοινωνικῆς κατευθύνσεως συγκλίνησιν — ὅπως τοῦτο ἐπιβάλλει ἡ πνευματικὴ της ἀπόχρωσις καὶ ἡ ἡμετέρα ψυχοσύνθεσις —, εὐρίσκει ὅμως δυναμικότητα μόνον εἰς τὸ τωρινὸν μας πλαίσιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὄρα καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου ἐνισχύεται. Τοιουτοτρόπως ἐρμηνεύεται τὸ γεγονός τῆς ἐξυπηρετήσεως τῆς συγχρόνου ζωῆς. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ γεγονός τοῦτο ἐρμηνεύεται ἡ μεταβολὴ τῶν σημασιῶν τῆς μορφῆς ταύτης καὶ ἡ διαφοροποίησις τῆς κατανοήσεως ἐκ λόγων ἐναλλαγῆς κοσμοθεωριῶν καὶ ἐποχῶν, τὴν ὁποίαν ἀνωτέρω ἔχομεν ἀναφέρει.

Μὲ ἐν παράδειγμα, τὴν κατανόησιν μιᾶς εἰκόνας τοῦ Ῥαφαήλ, καταδεικνύομεν τὸν τρόπον τῆς κατανοήσεως τῶν πολιτιστικῶν

μορφῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἡ εἰκὼν αὕτη ἀνήκει. Ἡ κατανόησις αὐτῆς πρῶτον μὲν εἶναι περισσότερον εὐχερῆς παρά τινος συγχρόνου ζωγράφου, ἢ παρά τινος κοινωνιολόγου, θεωρητικοῦ κλπ., διότι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τωρινοῦ ζωγράφου διαγράφεται καλαισθητικὴ νομοτέλεια, ἣτις πρόσκειται περισσότερον ἀπὸ πάντα ἄλλον πρὸς τὴν καλαισθητικὴν νομοτέλειαν τοῦ δημιουργοῦ τῆς εἰκόνας, ἐξ οὗ γεγονότος διεγείρονται καὶ καλαισθητικὰ συναισθήματα<sup>1</sup> εἰς τὸν τωρινὸν ζωγράφον, ἀφοῦ παρουσιάζεται εἰς αὐτὸν ἡ καλαισθητικὴ ψυχὴ τοῦ δημιουργοῦ τῆς εἰκόνας. Ἐφ' ἑτέρου δὲ ὁ ζωγράφος, ὡς τέκνον τῆς παρούσης ἐποχῆς, ἣτις παρουσιάζει διαφόρους ἀπαιτήσεις καὶ νοοτροπίας, μεταφέρει τὸ καλαισθητικὸν στοιχεῖον τῆς εἰκόνας εἰς τὴν κρατοῦσαν ἀντίληψιν καὶ ἀντικρῦζει αὐτὴν μὲ τὸν ἰδικὸν τοῦ ψυχικὸν κόσμον, ὅστις ἔναρμονίζεται μὲ τὸν κόσμον καὶ τὴν ἀντίληψιν τῆς παρούσης ἐποχῆς. Ἡ εἰκὼν κατὰ τοῦτο διαφοροποιεῖται, παρουσιάζει ὁμῶς ἡ κατανόησις ἀξίαν, διότι μόνον οὕτω συγκινεῖ καὶ γοητεύει. Ἀκριβῶς δὲ ἡ συγκλίνησις αὕτη καὶ ἡ καθήλωσις, τὴν ὁποίαν προκαλεῖ διὰ τὴν ἐπὶ ὀλοκλήρους ὥρας ἀπόλαυσίν της, εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς κατανοήσεως. Ἡ μεταφορὰ μάλιστα αὕτη δὲν γίνεται συνειδητά, διότι ὁ κατανοῶν σκέπτεται καὶ κινεῖται πάντοτε μὴ συνειδητά εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ συγχρόνου τοῦ περιβάλλοντος. Τοῦναντίον ἡ προσπάθεια τοῦ κατανοοῦντος γὰ ἀντικρῦσῃ τὴν μορφήν μὲ τὸ πνεῦμα τῆς παρψημένης ἐποχῆς θὰ προῦκάλεῖ εἰς αὐτόν, ἂν καὶ μὴ κατορθωτόν, τὴν ἐνσυνείδητον προσπάθειαν γὰ ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸ πλαίσιον, εἰς τὸ ὁποῖον ζῆ.

Εἶναι δυνατόν ἐπίσης ἡ κατανόησις τῆς εἰκόνας τοῦ Ῥαφαήλ γὰ γίνῃ καὶ ὑπὸ ἄλλου—ἔστω θεωρητικοῦ—ἀνθρώπου. Κατὰ τὴν μεταφορὰν ὁμῶς ταύτης εἰς τὸ πλαίσιον τῆς τωρινῆς ἐποχῆς θὰ ἐμφιλοχωρήσῃ ἡ τάσις τοῦ κατανοοῦντος γὰ εὖρη εἰς τὴν εἰκόνα καὶ θεωρητικὴν νομοτέλειαν, ὥστε γὰ προκληθῆ εἰς αὐτόν συγκλίσεις. Οὕτω τόσον ἡ συγκλίσεις ἐκ τῆς κατανοήσεως εἶναι μεγαλυτέρα, ὅσον περισσότερον ἡ πολιτιστικὴ κατεύθυνσις τῆς μορφῆς ἔναρμονίζεται μὲ τὴν πολιτιστικὴν κατεύθυνσιν τοῦ κατανοοῦντος.

Ἀκόμη ἡ κατανόησις τῆς πολιτιστικῆς μορφῆς τῆς παρψημένης μορφῆς γίνεται βαθύτερον, ὅσον περισσότερον ὁ κατανοῶν γνωρίσῃ τὸν πνευματικὸν κόσμον τῆς παρψημένης ἐποχῆς. Ἴδὸ φαινόμενον τοῦτο παρατηροῦμεν εἰς τοὺς ἐπιστήμονας, οἵτινες ἀντίκρυσαν τὸ πνεῦμα τοῦ κλασικισμοῦ καὶ ἦλθον εἰς μεγαλυτέραν ἐπικοινωνίαν μετ' ἐκείνου. Εἰς

1. Hans Freyer: *Theorie des objektiven Geistes*, 1934, σ. 81.

τὴν περίπτωσιν αὐτὴν οὗτοι πᾶσαν μορφήν, ἥτις ἀντικειμενικοποίησε τὸ πνεῦμα τοῦ κλασικισμοῦ, κατανοοῦν βαθύτερον. Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ἔλλειψιν τῆς μεταφορᾶς τῆς μορφῆς εἰς τὸ σύγχρονον πλαίσιον, ἀλλὰ παρουσιάζει τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἐπιστήμονες αὐτοὶ τὸ μὲν ἔχουν τὴν ἀντίληψιν ὅτι εἰς τὸν τωρινὸν πνευματικὸν κόσμον κυριαρχεῖ βαθύτερον ἢ θέσις τοῦ κλασικισμοῦ, τὸ δὲ ἐμπνέονται ἀπὸ ἀντιλήψεις καὶ κοσμοθεωρίας φωτισμένας περισσότερον—κατόπιν τῆς ἰδιαίτερας τῶν γνωριμίας—ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ κλασικισμοῦ. Εἰς ἀμφοτέρας αὐτὰς τὰς περιπτώσεις συγτελεῖται μεταφορὰ τῆς εἰκότος εἰς τὸν κόσμον τοῦ κατανοοῦντος, κατὰ δὲ τὴν μεταφορὰν αὐτὴν ἢ ἰδιαίτερα ἐπικοινωνία μὲ τὸν κλασικισμὸν δικαιολογεῖ τὸν μεγαλύτερον βαθμὸν τῆς κατανοήσεως.

Ἐκ τῆς ὡς ἀνωτέρω ἀναφερομένης κατανοήσεως τῶν πολιτιστικῶν μορφῶν ἀπορρέουν αἱ κάτωθι παρατηρήσεις :

α) Τὴν ἔννοιαν τῆς κατανοήσεως δὲν καθορίζουν ὅλα τὰ δημιουργήσαντα αὐτὴν στοιχεῖα, ἀλλὰ περισσότερον ἐκεῖνο τὸ στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἐναρμονίζεται καὶ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ πλαίσιον καὶ τὸ πνευματικὸν εἶναι τοῦ κατανοοῦντος. Διότι πᾶς τις, ἐφ' ὅσον πιστεύει εἰς ἕνα κόσμον, ὅστις κυριαρχεῖ εἰς τὴν ψυχὴν του, ἠλεκτρίζεται ἀπὸ πᾶσαν ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἰδίου τούτου κόσμου.

β) Ἐκ τῆς γοητείας τῶν ἀξιολογικῶν στοιχείων τῆς μορφῆς καὶ ἐκ τῆς μεταφορᾶς τῆς εἰς τὸ σύγχρονον πλαίσιον αὐξάνεται περισσότερον τὸ κύρος τῆς μορφῆς. Διότι τὸ μὲν ἀξιολογικὸν στοιχεῖον τῆς μορφῆς ἐνέχει, ὡς ἀξία, αἰώνιον κύρος, ἢ δὲ μεταφορὰ τῆς εἰς τὸ τωρινὸν πλαίσιον παρέχει ἐκάστοτε ἀναγνώρισιν τοῦ κύρους τῆς μορφῆς, ἥτις πρὸς τοῦτο ὑφίσταται τὸν σύγχρονον χρωματισμὸν. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὸ αἰώνιον κύρος συναλλασσόμενον καὶ συγενοῦμενον μετὰ τοῦ ἐκάστοτε συγχρόνου προσδίδει εἰς τὴν μορφήν τὸ κύρος ἐκεῖνο τὸ ἀξιολογικόν<sup>1</sup>, ὥστε νὰ προκαλῆ ἐκάστοτε μὲ τὴν κατανόησιν τῆς πολιτιστικῆν

1. Ἐνταῦθα διαφαίνεται μίᾳ ἀντινομία, ἐφ' ὅσον, καίτοι ἡ μορφή μεταβάλλεται κατὰ ἐποχάς, ἐξυπηρετεῖ ὁμως συνήθως μὲ τὸ ἴδιον κύρος ὅλας αὐτάς. Τοῦτο κατορθοῦται : α) Διότι ἡ ἀξία δὲν ἀφορᾷ ἀντικείμενόν τι, ἀλλὰ τὴν σταθερὰν σχέσιν ἡμῶν πρὸς αὐτό. Τοιαύτη δὲ σχέσις σταθερὰ νοεῖται κατὰ πᾶσαν κατανόησιν μιᾶς μορφῆς, ἐφ' ὅσον αὐτὴ μᾶς ἐξυπηρετεῖ μὲ τὸ περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει καὶ τὸ ὁποῖον διὰ τῆς ὡς ἀνω μεταφορᾶς λαμβάνει κύρος διὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν. β) Διότι, ὅταν λέγωμεν ὅτι «μία μορφή μᾶς ἐξυπηρετεῖ», φραστικῶς ἢ μὲν «ἐξυπηρέτησις» ὑποδηλώνει τὸ ἀπόλυτον καὶ αἰώνιον, τὸ δὲ «μία μορφή» σημαίνει ἐναλλαγὴν περιεχομένου. Ἡ φραστικὴ αὕτη σύνθεσις καταδεικνύει καὶ τὴν πραγματικὴν συναλλαγὴν τοῦ



προώθησιν καὶ νὰ ἀσκῆ μορφωτικὴν ἐπίδρασιν. Ἐνῶ δὲ μὲ τὴν βαρύτητα τοῦ περιβάλλοντος τοῦ κατανοοῦντος ὑποκειμένου καταδεικνύεται ὁ *θρίαμβος* τοῦ ὑποκειμενικοῦ πνεύματος<sup>1</sup>, ἤδη μὲ τὴν εὐκολίαν τῆς μορφῆς νὰ προσαρμόζεται ἐκάστοτε εἰς νέον περιεχόμενον, ὥστε νὰ προκαλῆ ἐξύψωσιν τῆς ζωῆς, διαφαίνεται ὁ *θρίαμβος* τῆς μορφῆς<sup>2</sup>.

γ) Ἡ διαφοροποιήσις τῆς κατανοήσεως κατὰ ἐποχὰς καὶ κατὰ τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ κατανοοῦντος ἐρμηνεύει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς παρατηρουμένης ἐκάστοτε *διαφοροῦ κριτικῆς* τῶν ἀνθρώπων ἐπιπάσης πολιτιστικῆς μορφῆς. Τὸ πλαίσιον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀναχωρεῖ ἕκαστος κρίνων, εἶναι διάφορον, δι' ὃ καὶ ἡ κατανόησις διάφορος.

### Γ. ΚΑΤΑΝΟΗΣΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΩΝ "Ἡ ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΤΥΠΩΝ

1. Εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς κατανοήσεως τῶν πολιτιστικῶν μορφῶν εἶδομεν ὅτι ἡ ἐμφάνισις αὐτῶν προέρχεται ἐκ τῆς δημιουργικῆς πολιτιστικῆς ἐπικοινωνίας τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸ ἀντικείμενον, καθ' ἣν ἐπικοινωνίαν ἡ σχέσιν ὡς ὑποκείμενον δέον νὰ θεωρηθῆ ἢ ἡ δλότης τῆς κοινότητος τῶν ἀνθρώπων ἢ καὶ τὸ ἄτομον μόνον, ὁπότε ὁμῶς τοῦτο ἐκφράζει τὴν γενικὴν θέλησιν τῆς δλότης, ἐφ' ὅσον ἡ δημιουργικὴ ἐπίδοσις αὐτοῦ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν εὐαισθησίαν τῆς ἐποχῆς καὶ ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς δλότης. Εἶδομεν ἀκόμη ὅτι ἀναλόγως πρὸς τὰς κατευθύνσεις τῆς ζωῆς τὰς ἀναφαινομένας εἰς τὴν σχέσιν  $X=A$  παρουσιάζουν αἱ μορφαι αὐταὶ ἰδίαν πολιτιστικὴν ἐκδήλωσιν καὶ ἀπόχρωσιν, ἥτοι αἰσθητικὴν, κοινωνικὴν κλπ., ἐπειδὴ καὶ τὴν ζωὴν αἰσθητικῶς, κοινωνικῶς κλπ. ἐξυπηρετοῦν. Ὅταν ὁμῶς εἰς τὴν διαμόρφωσιν των συντελῆ ἢ πολιτιστικὴ δρᾶσις ἀτόμων—

αἰώνιου καὶ παροδικοῦ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς μορφῆς. γ) Διότι ἡ κατανόησις φανερῶν καὶ «μίαν θέλησιν πρὸς τι». Καὶ ἐνταῦθα ἡ μὲν «θέλησις» παρουσιάζει αἰώνιον χαρακτήρα, τὸ δὲ «τι» ἐναλλαγὴν. Ἀμφότερα συνδέονται πάλιν εἰς τὴν ἐννοιαν τῆς κατανοήσεως μιᾶς μορφῆς. δ) Διότι, ἐφ' ὅσον πᾶσα κατανόησις προάγει τὴν ζωὴν, διαφαίνεται ὅτι ἡ μὲν πρόοδος τῆς ζωῆς χαρακτηρίζεται ἐν στοιχεῖον ἀπολύτου φύσεως, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει εἰς τὴν μορφήν, τὸ δὲ «πᾶσα κατανόησις» ἀφορᾷ περιεχόμενον διαρκῶς ἐναλλασσόμενον. Ἐξ ὧν τούτων καταδεικνύεται ὅτι ἡ κατανόησις μιᾶς μορφῆς ἔχει ἀξιολογικὸν χαρακτήρα, ἥτοι, καίτοι μεταβάλλεται, ἔχει κῆρος διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ζωῆς.

1. Hans Freyer : Theorie des objektiven Geistes, 1934, σ. 88.

2. Ἰδίου σ. 87.